

Na okraj Sousedíkových poznámok k významu jednej vety¹

Pavel Cmorej

Slovenská akadémia vied, Bratislava

Vo svojom poslednom príspevku do diskusie o intencionálnych súcnach sa Sousedík (2012a) koncentruje najmä na problém, ktorý sa vynoril už na začiatku tejto diskusie a s problematikou intencionálnych objektov veľmi nesúvisí.² Týka sa významu existenčných výrokov tvaru „P existuje“ alebo „ $(\exists x)P(x)$ “. V diskusii išlo najmä o to, či v takých výrokoch je reč iba o pojme (vlastnosti) P alebo aj o *konkrétnych* predmetoch, ktoré spadajú pod pojem P. V článku Cmorej (2011, 250 – 251) som tento problém ilustroval na príklade vety „Niektoré drozdy sedia na konári stromu pred Sousedíkovým oknom“ (Nd), v ktorej sa nejakým drozdom pripisuje vlastnosť *sediť na konári stromu pred Sousedíkovým oknom* (Sk). Usiloval som sa dokázať, že vo vete Nd sa o konkrétnych drozdoch, ktoré majú vlastnosť Sk, nič nehovorí, a že v jej význame je iba informácia o neprázdnosti pojmu Sk, čo znamená, že *nejaké* drozdy majú vlastnosť Sk. Sousedík s tým nesúhlasil a obhajoval opačné stanovisko. Výmena názorov na význam vety Nd sprevádzala našu diskusiu o intencionálnych objektoch v takmer všetkých príspevkoch. Budem predpokladať, že čitateľ je s pasážami, v ktorých sme sa zaoberali významom Nd, oboznámený.³

¹ Táto publikácia vznikla na Filozofickom ústave SAV v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0019/12 Jazyk a determinácia významu v komunikácii.

² Pozri prvé dva diskusné príspevky Sousedík (2011) a Cmorej (2011).

³ Príspevky obsahujúce pasáže na túto tému vychádzali v tomto poradí: Cmorej (2011, 250-251), Sousedík (2011a, 528-529), Cmorej (2011b, 540-542), Sousedík (2012, 93-95), Cmorej (2012, 106-108). V tomto čísle *Organonu F* k nim pribudli články Sousedík (2012a) a Cmorej (2012a).

1

Hoci Sousedík (2012a) sa zameriava hlavne na problémy, ktoré obklopujú vetu Nd, neobišiel bez povšimnutia ani intencionálne objekty. Hneď v úvode kladie otázku: „Lze na existenci intencionálních jsoucen usuzovat z toho, že o nich mluvíme?“⁴ Svoje presvedčenie o existencii intencionálnych indivíduí Sousedík zdôvodňuje „poukazem na to, že o takových indivíduích, např. v bájích, mluvíme“. Ďalej píše: „Protože v bájích zřejmě mluvíme o něčem, a nikoli o ničem, musí tato individua existovat. A protože neexistují reálně, existují jinak, totiž intencionálně.“ Ja som tento argument nekritizoval, zaznel totiž v diskusii, na ktorej som sa nezúčastnil, nemôžem však povedať, že by sa mi zdal presvedčivý. Po prvé, nie je jasné, čo sa tu rozumie pod intencionálnym objektom, čiže nie je jasné, o čom je tu reč. Výraz „intencionálny objekt“ má predsa niekoľko významov.⁵ Sousedíkovo chápanie intencionálnych objektov sa opiera o isté intuície a koncepciu, ktorú podrobnejšie rozvinul až v stati Sousedík (2012). Pri istom chápaní týchto objektov naznačenom v tejto stati môžeme prísť k záveru, že intencionálne indivíduá v jeho zmysle neexistujú.⁶ Po druhé, hovoriť môžeme aj o ničom, z čoho ešte nevyplýva, že nič existuje. Po tretie, mám dojem, že v Sousedíkovej otázke sa existencia entít, na ktoré sa pýta, už predpokladá.

Určite sa zhodneme v tom, že Hamlet, Anna Kareninová či Ferda mravec v istom zmysle existujú, ale to ešte neznamená, že to sú intencionálne objekty v Sousedíkovom zmysle. Podľa neho fiktívne postavy z mýtov, rozprávok a literatúry sú priam nespochybniteľným svedectvom o existencii intencionálnych predmetov existujúcich práve vtedy, keď sú objektom „nějaké naší poznávací schopnosti a jinak ne“ (Sousedík 2011, 243), napríklad, keď na ne myslíme alebo spomíname, keď ich spoznáваме alebo o nich uvažujeme a pod. Navyše sú to objekty, ktoré nie sú ani mentálne, ani fyzické, ani abstraktné (ideálne) entity. Problém vidím v tom, či fiktívne postavy sú intencionálne predmety v Sousedíkovom zmysle. Z nepopierateľnej skutočnosti, že o týchto postavách hovoríme, ešte nevyplýva, že to sú Sousedíkove intencionálne entity existujúce vtedy a len vtedy, keď sú predmetom nejakého men-

⁴ V odkazoch na článok Sousedík (2012a) nebudem uvádzať strany, pretože k dispozícii mám iba jeho rukopisnú verziu.

⁵ Na *niektoré* som upozornil už v stati Cmorej (2011, 246-247).

⁶ Pozri Cmorej (2012, 100-106).

tálneho procesu (myslenia, obdivu, strachu, spomínania a pod.) aspoň jedného človeka. O existencii týchto entít ešte nič nedokazuje ani skutočnosť (na ktorú Sousedík (2012a) poukazuje v 6. časti), že postavám príbehov sa predikujú nejaké vlastnosti. Nič nám predsa nebráni predikovať vlastnosti aj neexistujúcim objektom.

2

V druhej časti svojej state Sousedík (2012a) obracia pozornosť na vetu Nd a na problém, o čom je v nej reč. Do istej miery súhlasí s názorom, že vo vete Nd sa nehovorí o konkrétnych individuách (v tom zmysle, že z nej nevyplýva, ktoré drozdy majú vlastnosť Sk, ale jej význam to prezrádza), pozastavuje sa však nad tým, „prečo to [má] považovať za argument proti své tezi, že existujú intencionální individua?“. Nechápe, prečo má Sousedík dojem, že by to mal pokladať za argument proti tejto téze. Musím pripomenúť, že môj príklad⁷ nebol reakciou na túto tézu, ale na jeho tvrdenie: „Říkáme-li o něčem, že to (ve Fregově smyslu) existuje, nemluvíme pouze o určitém pojmu, ale i o empirické věci, která pod onen pojem spadá“ (Sousedík 2011, 240). Predmetom diskusie o vete Nd a jej význame nebol ontologický, ale sémantický problém. V mojich pasážach o Nd sa termín „intencionálny objekt“ nikde nevyskytuje. Takže so Sousedíkovým konštatovaním „nevidím tu argument, na ktorý bych jako obhájce teze, že existují intencionální individua, musel reagovat“ môžem len súhlasiť.

3

V krátkej tretej časti článku Sousedík (2012a) podáva stručný náčrt príkladu o drozdoch s vlastnosťou Sk, o ktorom sme diskutovali v piatich príspevkoch do diskusie, a od vety Nd (ktorú nahrádza skratkou Nd₁) odlišuje jej záznam v symbolickom jazyku 1. rádu „ $(\exists x)Sk(x)$ “ (ďalej len Nd₂). Na konci konštatuje, že kým ja zastávam názor, že v Nd₁ aj v Nd₂ je „sice reč o nějakých drozdech, při čemž vůbec není jasné, kteří drozdi to („konkrétně“) jsou“ on zastáva „názor, že je v první z nich (tj. Nd₁) reč o konkrétních drozdech, v druhé (tj. Nd₂) nikoli“. K rozdielu medzi Nd₁ a Nd₂ som sa už jasne vyjadril v stati Cmorej (2011a, 540-

⁷ Pozri Cmorej (2011, 249-251).

541), kde som spomenul aj inú možnosť priliehavejšieho zachytenia významu Nd v TIL-ke, a môžem dodať, že sú aj ďalšie. Navyše som navrhol od Nd₂ upustiť a v ďalších úvahách zostať „na pôde prirodzeného jazyka a vety Nd v ňom“. Namiesto Sousedíkovho symbolu Nd₁ budem ďalej používať pôvodnú skratku Nd (aj v citáciách zo Sousedíkovho článku).

K významu Nd₂ sa Sousedík vrátil v siedmej časti článku, kde okrem iného tvrdí, že táto veta je do prirodzeného jazyka nepreložiteľná, lebo sa v nej abstrahuje od času a možného sveta. Vetu Nd₂ vraj možno do prirodzeného jazyka preložiť iba tak, že ju znetvoríme na „pred Sousedíkovým oknom *sedieť* na vetvi niekterí drozdí“. Tento prístup k jazyku logiky ju odsudzuje na samoúčelnú hru so symbolkami, ktorá je na prirodzený jazyk neaplikovateľná, pretože logické formuly sú do tohto jazyka nepreložiteľné. V takých prekladoch sa menia na číre nezmysly. Vývin modernej logiky a jej aplikácií v rôznych oblastiach svedčia však o niečom inom.⁸

Myslím, že ak za univerzum zvolíme množinu našich drozdov a predikátu „Sk“ priradíme vlastnosť *sedieť na konári stromu pred Sousedíkovým oknom*, výraz „ $(\exists x)Sk(x)$ “ môžeme bez zábran preložiť *približne* ako „Niektoré drozdy sedia na konári stromu pred Sousedíkovým oknom“.⁹ Musíme však pamätať na to, že v kontextoch, v ktorých sa vlastnosť Sk predikuje individuu, treba „Sk“ preložiť ako „sedi (či sedia)...“ a v kontextoch, v ktorých sa vlastnosti Sk pripisuje iná vlastnosť, treba preložiť ako „vlastnosť sedieť...“ (niekedy len „sedieť...“). Napríklad výrok „Sk(d₁)“ môžeme preložiť ako „d₁ sedí na...“ a vetu jazyka druhého rádu „P(Sk)“, v ktorej „P“ označuje vlastnosť „byť empirická“, „Sk“ preložíme ako „vlastnosť sedieť na...“. Jasne a presne sa to dá odlíšiť napr. v TIL-ke. Pre každý prípad podotýkam, že ani „Sk(d₁)“, ani „P(Sk)“ nie sú výrazy jazyka čistej logiky, ale jej aplikácie.

⁸ V tejto súvislosti môžem iba odkázať na štandardné príručky z logiky, v ktorých sa analyzuje logická stavba viet prirodzeného jazyka a uvádzajú príklady formúl zachytávajúcích logickú formu týchto viet.

⁹ Možno napríklad namietnuť, že *jednoduchý* predikát „Sk“ je do prirodzeného jazyka preložený *zloženým* výrazom, ale to nie je pre naše úvahy podstatné. Podotýkam, že do formálneho jazyka 1. rádu možno zaviesť aj časový parameter či premennú t zastupujúcu časové údaje (vrátane príslovky „teraz“) a namiesto viet formy Sk(x) používať vety tvaru Sk(x, t) (x sedí na konári... v čase t).

4

Nasledujúce dve časti článku sú pre diskusiu o vete Nd kľúčové. Sousedík sa v nich usiluje dokázať, že vo vete Nd sa naozaj hovorí o konkrétnych drozdoch, a to napriek tomu, že z nej nevyplýva ani jeden výrok, v ktorom sa určitému drozdovi pripisuje vlastnosť Sk. Vo štvrtej časti state píše:

Předpokládejme *pro začátek*, že se jedná o větu pravdivou. Je-li tato věta pronesena v kontextu objektového jazyka, pak, jak jsem již řekl, soudím, že je v [Nd] řeč o určitém konkrétním hejnu drozdů, totiž o tom, které v době pronesení naší věty sedí v reálném světě na oné větvi. Kteří konkrétní drozdi ono hejno tvoří, „neplyne“ ovšem v logickém smyslu z významu této věty..., věta Nd to nicméně „prozrazuje“, a to prostřednictvím verifikačního návodu, jehož znalost je se znalostí jejího významu neoddělitelně spojena.

Žiaľ, Sousedík nám neprezradil, čo rozumie pod verifikačným *návo-dom*, ktorý *prezrádza*, ktoré drozdy majú vlastnosť Sk. Keby taký návod existoval, vetu Nd by sme vôbec nemuseli verifikovať. Sousedíkovo vymedzenie tohto návodu ako pokynu „k uskutečnení určité verifikač-ní procedury“ je príliš všeobecné.¹⁰ Príklad s heslom Karolovho počítača nič nevysvetľuje, pretože význam výrazu „heslo Karolovho počítača“ (H) vôbec neprezrádza, že je ním rok Karolovho narodenia. Navyše táto informácia nepochádza z významu H, ale od Nory. Samozrejme, heslo neprezrádza ani význam opisu „rok Karolovho narodenia“, v porovnaní s H však zužuje množstvo možností, ktoré prichádzajú do úva-hy ako heslá Karolovho počítača. V prípade Nd nie je vôbec jasné, čo okrem významu Nd a jeho dôsledkov *prezrádza* s ňou späť verifikačný návod. Máme tomu rozumieť tak, že ak na konári sedia drozdy d_1 , d_3 , tak návod nám prezradza, že $Sk(d_1)$, $Sk(d_3)$, hoci ani jedno ani druhé nevyplýva z Nd?! Netuším, aký návod by nám to mohol prezradiť.¹¹

¹⁰ Pre nejasnosti späť s chápaním verifikačného návodu (ale aj pre nedostatok miesta) upúšťam od komentárov k pasážam, v ktorých Sousedík pojem návodu uplatňuje.

¹¹ O tom, že význam empirických viet formy „Niektoré S sú P“ neprezrádza, ktoré S sú P, sa možno ľahko presvedčiť jednoduchým testom, ktorý môže doma s jedným príbuzným alebo známym urobiť každý čitateľ. Drozdy môže nahradiť predmetmi, ktoré má v byte, napríklad desiatimi knihami (s rôznymi titulmi), a konár stromu stolom, na ktorý bude jedna osoba, trebárs A, klášť niektoré z týchto kníh na stôl. Po uložení určitého počtu (vrá-

O akú informáciu, analogickú opisu „rok Karolovho narodenia“ v príklade s heslom Karolovho počítača, tu ide pri vete Nd? A je to informácia, z ktorej vyplýva, že $Sk(d_1)$ a $Sk(d_3)$?

V úvahách o význame Nd sa treba zamyslieť aj nad tým, čo prezrádzajú vety tvaru „Niektoré S sú P“, keď univerzum má väčšiu alebo veľmi veľkú mohutnosť. Napríklad, čo prezrádzajú výroky „Niektorí Slováci žijú v Prahe“ alebo „Niektoré prvočísla sú neznáme“? A čo výroky ako „Niektorí ľudia sú zlodeji“, „Niektorí politici sú skorumpovaní“ a pod.? Prezrádzajú nám azda osoby, ktoré spadajú pod pojmy vyjadrené predikátmi týchto výrokov? Kiež by prezrádzali!

Keby návod prezrádzal, že $Sk(d_1)$, $Sk(d_3)$, ako by nám ten istý návod mohol v inej situácii prezradiť, že $Sk(d_7)$, $Sk(d_9)$ a podobne v obrovskom množstve iných možností? Sousedík tu môže namietnuť, že veta Nd má nekonečne veľa významov (pre každý okamih iný) a že s každým je spätý iný verifikačný návod, z čoho vyplýva, že na overenie Nd potrebujeme nekonečne veľa návodov. Zdá sa, že ak je práve rok r, mesiac m, deň d, hodina h, minúta n a sekunda s, tak Nd vlastne znamená, že niektoré drozdy sedia v čase (r, m, d, h, n, s) na konári stromu pred Sousedíkovým oknom. Ďalej Sousedík tvrdí, že

veta Nd prozrazuje jednoznačne, *ktoré konkrétne* hejno drozdů na vetvi sedí, a že bychom se dopustili kontradikce, kdybychom připustili, že význam té věty (pronesené v běžném řečovém kontextu) připouští, že by tam zároveň mohlo sedět nějaké hejno odlišné.

Kontradikcie by sme sa dopustili vtedy, keby sme pripustili, že na konári stromu môže *v tom istom svete v tom istom čase* (= v tom istom svetamihu) sedieť aj iný krdel' drozdov, čo som nikdy netvrdil. Preto nie náhodou Sousedík hneď dodáva:

tane prázdného) kníž na stůl pokusná osoba S, která na stůl, ani na A nevidí, by mala po zvolaní vety „Niektoré knihy sú na stole“ (Nk) povedať, ktoré knihy sú na stole, resp. odpovedať na otázku, čo prezrádza význam Nk o knihách. Kým osoba A vetu Nd pohľadom na stůl verifikuje, osoba S má ten istý výsledok získať len na základe verifikačného návodu. Hoci S môže niekedy uhádnuť, ktoré z 10 kníh sú na stole, po uskutočnení viacerých pokusov bude zrejme, že množstvo prípadov, v ktorých to S uhádne, Sousedíkovo tvrdenie vôbec nepotvrďuje. Pre každý prípad poznamenávam, že *vedieť, ktoré knihy sú na stole*, znamená byť schopný zo zvoleného univerza 10-tich kníh vybrať práve tituly, ktoré subjekt A položil na stůl.

Teze [o tom, čo prezrádza Nd] plyne ze dvou skutočností: 1) Věta Nd vyjadruje z kontextu patrný konkrétní časový údaj (je vyjádřen přítomným časem slova „sedi“ a zesílen redundantně ještě i příslovcem „nyní“ – jedná se o čas, v němž je věta pronášena), a 2) věta Nd vyjadruje i údaj, že platí pouze ve světě aktuálním, a v žádném jiném ne.

Tvrdenie 1) pokladám za diskutabilné a tvrdenie 2) za neakceptovateľné. Ad 1) Niet sporu o tom, že Nd nevyjadruje časový údaj (r, m, d, h, n, s), v ktorom sa Nd vyslovuje. Keby sme ho vždy poznali, nepýtali by sme sa, koľko je práve hodín alebo aký je dnes dátum. Vete Nd môže dokonale rozumieť aj človek, ktorý tento údaj nepozná. Zdá sa, že Sousedík mal na mysli údaj, ktorý *pri použití* vety Nd poskytuje prítomné sloveso „sediť“ alebo príslovka „teraz“. Podľa jeho názoru význam vety Nd sa v čase mení, lebo prítomné sloveso a príslovka „teraz“ sa v rôznych časoch vzťahujú na rôzne okamihy. Tvrdí, že vetu Nd nemôže

použít v témže smyslu ve dvou různých časech, v přítomném t_1 a budoucím t_2 , protože přítomný čas slovesa v ní užitého (resp. indexové „nyní“) pozmění vlivem času uplynulšího mezi t_1 a t_2 její význam. Myslet si v rámci přirozeného jazyka opak znamená nepovšimnout si, že jsme se stali obětí ekvivokace.

Žiaľ, nepíše, čím sa význam (semi)vety Nd v okamihu t_1 líši od jej významu v okamihu t_2 . Môžeme sa len domýšľať, že v čase t_1 jej význam je totožný s významom vety „Niektoré drozdy sedia v čase t_1 na...“ a v čase t_2 s významom vety „Niektoré drozdy sedia v čase t_2 na...“. Prvý problém vidím v tom, že žiadna z týchto viet nemá ten istý význam ako Nd. Veta Nd môže byť pravdivá aj v časoch, v ktorých veta tvaru „Niektoré drozdy sedia v čase t na...“ je nepravdivá.¹² Druhý problém spočíva v tom, že v čase t môžeme vedieť, že Nd, a nemusíme vedieť, že niektoré drozdy sedia *v čase t na* konári stromu ... (lebo nevieme, že je práve čas t). Vynára sa tu pred nami otázka, čo znamená veta Nd podľa Sousedíka. Azda nemá v prirodzenom jazyku jasný a jednoznačný význam? Už z naznačených problémov je zrejmé, že problematika časových viet je omnoho zložitejšia, ako sa zdá na prvý pohľad.¹³ Tretí problém je všeobecnejšieho charakteru. Zdá sa, že Sousedík sa prikláňa ku koncepcii jazyka, podľa ktorej mnoho výrazov

¹² Podotýkam, že t je tu konkrétny časový údaj.

¹³ Pozri klasickú stať Tichý (1980) alebo (2004) a článok Materna (1998). Pozornosť si zaslúži aj obsiahla štúdia R. Niederleho (2002) venovaná

(napr. viet v prítomnom čase) prirodzeného jazyka má nekonečne veľa rôznych významov. Myslím, že to nie je intuitívne prítlačlivá ani teoreticky perspektívna predstava bežného jazyka.

Napriek uvedeným pochybnostiam, ktoré by sme mohli rozvinúť a získať zopár ďalších, predpokladajme, že „veta Nd vyjadruje z kontextu patrný konkrétny časový údaj“. Budem predpokladať, že veta Nd vyslovená v čase t vyjadruje práve čas t a problém, či t je údaj (r, m, d, h, n, s) alebo vyslovením výrazu „teraz“ – prípadne prezentom slovesa – vyčlenený okamih, ponechávam otvorený.

Ad 2) Podľa druhého Sousedíkovho tvrdenia veta Nd *o sebe samej* tvrdí, že platí iba v jednom, a to aktuálnom (skutočnom) svete. Myslím, že vo vete Nd sa o nej vôbec nehovorí, nevyskytuje sa v nej ani jej meno, ani jej opis. Ide najskôr o nevinný formulačný prehešok, ktorým sa nemusíme zaoberať. Ak odhliadneme od nejasností týkajúcich sa Sousedíkovho chápania časového údaja v Nd, môžeme jeho tvrdenia 1) a 2) formulovať takto: 1*) veta Nd vyslovená v čase t znamená to isté ako výrok „Niektoré drozdy sedia v skutočnom svete v čase t na ...“ (ďalej Ndt), a 2*) výrok Ndt je pravdivý iba v skutočnom svete a len v čase t . Je to teda veta pravdivá iba vo svetamihu (w_a, t), v ktorom w_a je skutočný svet.¹⁴ Z toho vyplýva niekoľko zarážajúcich dôsledkov. Uvediem niektoré z nich.

- (i) Nech V je ľubovoľná empirická veta, ktorá nie je vo svetamihu (w_a, t) pravdivá, napríklad „S. Sousedík je politik“. Potom konjunkcia „Ndt a Sousedík je politik“ je výrok, ktorý nie je pravdivý v žiadnom svetamihu, lebo veta Ndt je pravdivá iba vo svetamihu, v ktorom je druhá zložka konjunkcie nepravdivá. Je však jasné, že táto konjunkcia môže byť pravdivá, nie je to predsa kontradiktorká veta, z ktorej vyplýva spor.
- (ii) Negácia tejto konjunkcie ekvivalentná vete „Žiadne drozdy nesedia na ... alebo Sousedík nie je politik“ by mala byť analyticky pravdivá, hoci čírou analýzou významu tejto negácie vety „Ndt a Sousedík je politik“ sa nedá zistiť, že je pravdivá.

indexickým výrazom a rôznym teóriám týchto výrazov. Časovými indexickými výrazmi sa zaoberá najmä v I. časti.

¹⁴ Nemôžem sa tu púšťať do diskusie o pojme aktuálneho (skutočného) sveta w_a a nášho poznania tohto sveta. Trochu som sa ním a chápaním možného sveta v Tichého sémantike zaoberal v článku Cmorej (2011c, 803-813).

- (iii) Podľa Sousedíka neexistuje možný svet, odlišný od w_a , v ktorom by v čase t na konári sedeli iné drozdy ako vo w_a . Z jeho tvrdenia 2) vyplýva, že taký svet je nemožný. Neexistuje dokonca ani iný svet, v ktorom by v čase t na vetve sedeli tie isté drozdy ako vo w_a , lebo Ndt je pravdivá iba vo (w_a, t) . Tento názor vedie v konečnom dôsledku k likvidácii logického priestoru, resp. k jeho redukcii na jeden svet, a to skutočný. Keď to zovšeobecníme, môžeme povedať, že každý empirický atribút môže mať v čase t iba tú extenziu, ktorú má v skutočnosti. Ak Sousedík trávi čas t na chalupe, tak neexistuje možný svet, v ktorom by v tom istom čase nebol na chalupe. V čase t je na chalupe nevyhnutne. Ak má v čase t na sebe zimník, tak ho má nevyhnutne. Podľa tejto koncepcie sa široký priestor možností scvrkáva na jeden svet a nevyhnutnosť splyva so skutočnosťou.¹⁵ Sousedík nedocenil skutočnosť, že väčšina empirických výrokov pravdivých v skutočnom svete je pravdivá aj v iných možných svetoch (hoci nie vo všetkých).¹⁶

Z uvedených dôvodov a najmä pre neprijateľnosť Sousedíkovej „skutočnosti“ 2) musím jeho zdôvodnenie tvrdenia o tom, čo prezrádza Nd, odmietnuť ako nepodložené. Domnievam sa, že toto tvrdenie vyvracia už test, ktorý som uviedol v poznámke 10. Veta Nd ani návod na jej verifikáciu nám vôbec neprezrádzajú, ktoré drozdy majú v čase tvrdenia vety vlastnosť Sk. To nám prezradí iba vykonanie verifikačného návodu (v prípade niektorých empirických výrokov to môže byť aj dedukcia z empirických viet, ktoré sme už overili).

5

Vo svojej argumentácii vo 4. časti postupuje Sousedík tak, že najprv sa usiluje na základe predpokladu o *pravdivosti* vety Nd dokázať, že „je v ní reč o určitom konkrétnom hejnu drozdů, totiž o tom, ktoré v dobe pronesení naší věty sedí v reálném světě na oné větvi“.

¹⁵ O niektorých problémoch súvisiacich s podobným chápaním možných svetov pozri Cmorej (2011c, 803-813).

¹⁶ Nemôžem preto súhlasiť s tým, čo Sousedík (2012a) píše o vete (1) uvedenej vo 4. časti. Táto veta môže byť pravdivá vo viacerých svetoch, nie však vtedy, keď v danej chvíli na konári sedia všetky drozdy z nášho univerza.

V časti 5 predpokladá, že veta Nd je *nepravdivá*,¹⁷ a dochádza k záveru, že v tomto prípade nemá denotát a že je o ničom. Keď tento záver zovšeobecníme, môžeme povedať, že všetky nepravdivé vety sú o ničom, teda o tom istom. A to je len jeden z intuitívne diskutabilných dôsledkov Sousedíkovho názoru. Ďalšie problémy iba stručne naznačím.

Pred vykonaním empirickej procedúry zameranej na zistenie pravdivostnej hodnoty Nd vlastne nevieme, o čom tá veta hovorí. O drozdoch na konári stromu ... alebo o ničom? Ako môžeme takej vete rozumieť a vedieť, ako postupovať pri jej overovaní? Keď niekto povie, že Nd, a my nevidíme na konár stromu, ani nevieme, či veta je pravdivá alebo nie, nevieme, čo ňou vlastne tvrdí. Domnievam sa, že už z významu vety by sme mali vyrozumieť, o čom sa v nej hovorí. Sousedík sa možno domnieva, že nám to prezradí návod na jej overenie, no keďže nijaký taký návod nepredložil, zostáva nám len jedno: záver, že sa to dozvieme až vtedy, keď vetu overíme. Ak tvrdíme neoverenú vetu, tak vlastne nevieme, čo tvrdíme, ani o čom hovoríme. Alebo môžeme tvrdiť aj vetu o ničom? Keď nepravdivú vetu Nd o ničom negujeme, dostaneme pravdivú vetu o drozdoch. Prečo túto vetu nedostaneme negáciou výroku „S. Sousedík je politik“, ktorá je tiež o ničom? O čom je reč vo výroku zloženom z pravdivých viet a nepravdivých výrokov o ničom, napr. v konjunkcii „Nd a Pr“ alebo v disjunkcii „Nd alebo Pr“ s pravdivým výrokom Pr a nepravdivou vetou Nd? Sú o ničom alebo o tom, o čom je ich zložka Pr? Platí, že „Nd alebo non Nd“ je tautológia a „Nd a non Nd“ kontradikcia? V každom čase, teda napríklad aj vtedy, keď prvú časť týchto viet vyslovujeme v inom čase ako druhú?¹⁸

Na niektoré z týchto otázok môže Sousedík reagovať tak, že sa odvolá na svoje odlišenie „mezi tím, řekneme-li, že ,ve větě je o něčem řeč“, a řekneme-li, že ,se věta něčeho týká“: V pravdivé větě Nd je např. řeč o určitém konkrétním hejnu drozdů, ale tato věta se *týká* (univerza) drozdů. V nepravdivé větě [o drozdech] není řeč o ničem, ale ta věta se

¹⁷ Nie je jasné, prečo v príklade na nepravdivú vetu Sousedík namiesto Nd zvolil vetu o supoch, myslím, že nič nám nebráni zostať pri drozdoch.

¹⁸ Podotýkam, že v diskusii sme obišli otázku, či veta Nd má nejakú pravdivostnú hodnotu aj sama osebe alebo iba pri použití, a v úvahách o Nd sme chtiac-nechtiac preskakovali od jedného chápania k druhému. Pre obmedzený rozsah príspevkov sme vynechali aj problém, či pod časom, v ktorom je veta pravdivá alebo nepravdivá, treba rozumieť časový okamih alebo interval.

v uvedeném smyslu týká (univerza) [drozdů].“¹⁹ Žiaľ, to je všetko, čo o týkaní sa napísal. Je možné, že tu Sousedík narazil na rozdiel medzi empirickou referenciou, ktorú vo svojich úvahách o „o“ jednoznačne uprednostňoval, a logicko-sémantickou denotáciou, ktorú v diskusii húževnato odmietal. Ak sa k uznaniu tej druhej priblížil, môžem už len spomenúť, že jednu z najoriginálnejších a najdôkladnejšie rozpracovaných teórií logicko-sémantického vzťahu medzi jazykovými výrazmi a tým, o čom sú, rozpracoval Pavel Tichý.²⁰

Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
filoorg@savba.sk

Literatúra

- CMOREJ, P. (2011): K Sousedíkovým tézám o intencionálnych entitách. *Organon F* 18, č. 2, 245-252.
- CMOREJ, P. (2011a): Mentálnosť a intersubjektívna dostupnosť intencionálnych entít. *Organon F* 18, č. 4, 531-539.
- CMOREJ, P. (2011b): O jednej vete a o tom, o čom hovorí. *Organon F* 18, č. 4, 540-543.
- CMOREJ, P.: (2011c): Jazyková prax alebo filozofické predsudky? (Zarážajúca ľahkosť odmietania). *Filozofia* 66, č. 8, 794-817.
- CMOREJ, P. (2012): K existencii intencionálnych objektov prof. Sousedíka. *Organon F* 19, č. 1, 96-109.²¹

¹⁹ Sousedíkových supov som v citácii nahradil drozdami.

²⁰ Tichý predložil jednu z najlepších teórií, ktoré sa v minulom storočí vo svetovej literatúre vôbec objavili. Nevie, či by sme našli autora, ktorý rozpracoval teóriu denotácie do takej hĺbky a šírky (aplikovateľnú na také široké spektrum kontextov). S jej najnovšou podobou – obohatenou o výsledky P. Maternu a M. Duží – sa čitateľ môže oboznámiť v práci Duží – Jespersen – Materna (2010). Odporúčam nazrieť aspoň do 2. kapitoly, kde sa v časti 2.1.1 nachádza výklad tzv. Parmenidovho pricipu – základného princípu uplatňovaného pri logickej analýze jazykových výrazov a pri hľadaní odpovede na otázku, „o čom je reč“ v analyzovanom výraze. Čitateľ nájde v tejto monografii aj bohatú bibliografiu Tichého prác a odkazy na najnovšiu literatúru v tejto oblasti.

²¹ V článku Cmorej (2012, 106) som sa zmienil o podmienke, ktorá ako konjunktívna zložka deskripcie zužuje množinu vlastností jej referenta.

- CMOREJ, P. (2012a): Na okraj Sousedíkových poznámok k významu jednej vety. *Organon F* 19, č. 2, 248-259.
- DUŽÍ, M. – JESPERSEN, B. – MATERNA, P. (2010): *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Springer: Dordrecht Heidelberg London New York.
- MATERNA, P. (1998): Pragmatic Meaning. In Childers, T. (ed.): *The Logica Yearbook 1997*.
- MATERNA, P. (2010): Existence jako predikáty řádů vyšších než 1. K diskusi Sousedík – Dolák. *Organon F* 17, č. 2, 235-238.
- MATERNA, P. (2011): Odpověď prof. Sousedíkovi. *Organon F* 18, č. 1, 69-71.
- NIEDERLE, R. (2002): Indexické výrazy (I) – (III). *Organon F* 9, č. 1, 1-45; č. 2, 121-156; č. 3, 239-271.
- SOUSEDÍK, S. (2011): K příspěvku prof. Cmoreje. *Organon F* 18, č. 2, 239-244.
- SOUSEDÍK, S. (2011a): K ontologii intencionálních jsoucen. *Organon F* 18, č. 4, 524-530.
- SOUSEDÍK, S. (2012): Platónské a aristotelské pojetí intencionálních jsoucen. *Organon F* 19, č. 1, 84-95.
- SOUSEDÍK, S. (2012a): O čem je řeč v partikulárních větách. *Organon F* 19, č. 2, 238-247.
- TICHÝ, P. (1980): The Transiency of Truth. *Theoria* 46, 165-182. Znovu vydané v: Svoboda, V., Jespersen, B., Cheyne, C. (eds.): *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*. Dunedin: University of Otago Publisher, Praha: Filosofía, 447-464.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Nazývám ju záklopkou. Existujú rôzne záklopký. Musím dodať, že zákloпка „každá vlastnosť individua x je vlastnosťou vyplývajúcou F“, ktorú spomínam v 1. odseku na s. 106, nie je celkom primeranou reakciou na Sousedíkovu tézu II (a vedie k sporu až za istých, v tomto prípade nevyslovených podmienok). So zreteľom na formuláciu tejto tézy vhodnejšia by bola podmienka, podľa ktorej každá vlastnosť individua x je totožná s jednou z pripísaných vlastností P_1, P_2, \dots, P_n . Podrobnosti musím odložiť na inú príležitosť.